

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економічної теорії та права

Остапенко О.Г., старший викладач

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Господарське право»

для студентів спеціальностей 6.050200 «Менеджмент організацій» та
6.050100 «Економіка підприємства», «Облік і аудит», «Міжнародна економіка»

ГОСПОДАРСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.

ГОСПОДАРСЬКІ ДОГОВОРИ

ЗМІСТ

1. Загальні положення про господарські зобов'язання.
2. Господарські договори та їх зміст.
3. Укладання господарських договорів.
4. Виконання господарських договорів та способи забезпечення зобов'язань.

Розділ 4 Господарського кодексу визначає господарські зобов'язання, відповідно до положень частини 1 ст. 173 Господарського кодексу, **господарським** визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених Господарським кодексом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, в тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, в тому числі кредитор) мають право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язків.

Господарські зобов'язання можуть виникати:

1) безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність;

2) з акту управління господарською діяльністю;

3) з господарського договору та інших угод передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;

4) внаслідок заподіяння шкоди суб'єкту або суб'єктом господарювання; придбання або збереження майна суб'єкта або суб'єктом господарювання за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав;

5) в результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання (ст. 174 ГК).

Види господарських зобов'язань.

1) **Майново-господарські** – цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язків (ст. 175 ГК). Майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання, або між господарюючими і негосподарюючими суб'єктами –

юридичними особами, на підставі господарських договорів є господарсько-договірними зобов'язаннями (ст. 179 ГК).

2) **Організаційно-господарські** – це господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію, або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язків.

3) Статтею 177 ГК також визначені **соціально-комунальні зобов'язання**: Суб'єкти господарювання зобов'язані за рішенням місцевої ради за рахунок своїх коштів відповідно до закону створювати спеціальні робочі місця для осіб з обмеженою працездатністю та організовувати їх професійну підготовку. Суб'єкти господарювання відповідно до частини четвертої статті 175 ГК можуть, незалежно від статутної мети своєї діяльності, брати на себе зобов'язання про господарську допомогу у вирішенні питань соціального розвитку населених пунктів їх місцезнаходження, у будівництві й утриманні соціально-культурних об'єктів та об'єктів комунального господарства і побутового обслуговування, подавати іншу господарську допомогу з метою розв'язання місцевих проблем. Суб'єкти господарювання мають право брати участь у формуванні відповідних фондів місцевих рад, якщо інше не встановлено законом, та у виконанні робіт щодо комплексного економічного і соціального розвитку території.

4) Статтею 178 ГК визначено зміст **публічних зобов'язань**: суб'єкт господарювання, який відповідно до закону та своїх установчих документів зобов'язаний здійснювати виконання робіт, надання послуг або продаж товарів кожному, хто до нього звертається на законних підставах, не має права відмовити у виконанні робіт, наданні послуг, продажу товару за наявності у нього такої можливості або надавати перевагу одному споживачеві перед іншими, крім випадків, передбачених законодавством.

Стаття 179 ГК встановлює загальні умови укладання господарських договорів. Так, зміст таких договорів може визначатися на основі:

вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;

примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;

типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови;

договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства (ч. 1 ст. 180 ГК).

Так, *зміст господарського договору становлять наступні види умов:*

1) Істотні умови – предмет, ціна і строк договору – без досягнення згоди за істотними умовами договір не може бути укладений;

3) звичайні умови – можуть не включатись до тексту договору, як правило, передбачені законодавством (наприклад, щодо місця виконання зобов'язання);

4) випадкові умови – вони не притаманні даному договору.

Класифікація договорів:

1. в залежності від наявності у сторін прав та обов'язків:

а) односторонні (у однієї сторони є лише права, у іншої – обов'язки);

б) двосторонні (сторони мають кореспондуючі права та обов'язки: праву однієї сторони відповідає обов'язок іншої і навпаки):

2. в залежності від необхідності здійснення кореспондуючих прав компенсаційного характеру:

а) оплатні;

б) безоплатні. В цьому аспекті ЦК передбачено презумпцію оплатності договору:

3. в залежності від моменту, з якого договір вважається укладеним:

а) консенсуальні (договір вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами договору). Якщо договір потребує письмової форми, він вважається укладеним з моменту надання йому такої форми;

б) реальні (договір вважається укладеним з моменту передачі предмету договору).

У господарських договорах при їх укладанні необхідна наявність наступних обов'язкових умов:

– відповідність договорів чинному законодавству;

– відповідність договорів статутним цілям та завданням суб'єктів господарювання;

– укладання їх у відповідній формі, передбаченій саме для такого правочину (більшість господарських договорів укладаються у письмовій формі, але в деяких випадках передбачена необхідність додержання типової форми або можливість усної форми, зокрема, якщо договір виконується у момент його вчинення – ст. 216 ЦК);

– повинні підписуватися уповноваженими особами

– додатки до договорів, якщо вони передбачені, обов'язково повинні мати вказівку на це в тексті договору

– передбачати та деталізувати відповідальність сторін за порушення договірних зобов'язань

– вказувати на порядок врегулювання розбіжностей;

– передбачати можливість (неможливість) дострокового виконання договору чи виконання його частинами;

– форс-мажорні обставини;

– наслідки невиконання правочину у разі односторонньої відмови від виконання договору.

Загальний порядок укладання господарських договорів передбачений статтею 181 Господарського кодексу.

Господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів.

Проект договору може бути запропонований будь-якою з сторін. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він надається другій стороні у двох примірниках.

Сторона, яка одержала проект договору, у разі згоди з його умовами оформляє договір відповідно до вимог частини першої цієї статті і повертає один примірник договору другій стороні або надсилає відповідь на лист, факсограму тощо у двадцятиденний строк після одержання договору.

За наявності заперечень щодо окремих умов договору сторона, яка одержала проект договору, складає протокол розбіжностей, про що робиться застереження у договорі, та у двадцятиденний строк надсилає другій стороні два примірники протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана протягом двадцяти днів розглянути його, в цей же строк вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною та включити до договору всі прийняті пропозиції, а ті розбіжності, що залишились неврегульованими, передати в цей же строк до суду, якщо на це є згода другої сторони.

У разі досягнення сторонами згоди щодо всіх або окремих умов, зазначених у протоколі розбіжностей, така згода повинна бути підтверджена у письмовій

формі (протоколом узгодження розбіжностей, листами, телеграмами, телетайпограмами тощо).

Якщо сторона, яка одержала протокол розбіжностей щодо умов договору, заснованого на державному замовленні або такого, укладення якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, або сторона — виконавець за договором, що в установленому порядку визнаний монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), яка одержала протокол розбіжностей, не передасть у зазначений двадцятиденний строк до суду розбіжності, що залишилися неврегульованими, то пропозиції другої сторони вважаються прийнятими.

У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна із сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

Крім того, законодавець передбачає особливості укладання окремих видів господарських договорів:

- попередні договори (ст. 182 ГК);
- договори за державним замовленням (ст. 183 ГК);
- на основі вільного волевиявлення сторін, примірних та типових договорів (ст. 186 ГК);
- на біржах, ярмарках, публічних торгах (ст. 185ГК);
- організаційно-господарських договорів (ст. 186 ГК);
- господарських договорів за рішенням суду (ст. 187 ГК).

Стаття 188 ГК передбачає порядок зміни та розірвання господарських договорів. Так, зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором.

Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором.

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду.

У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі неодержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, заінтересована сторона має право передати спір на вирішення суду.

Якщо судовим рішенням договір змінено або розірвано, договір вважається зміненим або розірваним з дня набрання чинності даним рішенням, якщо іншого строку набрання чинності не встановлено за рішенням суду.

Виконання зобов'язань регулюється главою 48 розділу I книги 5 ЦК. Так, зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (ст. 526 ЦК).

Місце виконання зобов'язання встановлюється у договорі. Якщо місце виконання зобов'язання не встановлено у договорі, виконання провадиться:

1) за зобов'язанням про передання нерухомого майна – за місцезнаходженням цього майна;

2) за зобов'язанням про передання товару (майна), що виникає на підставі договору перевезення, – за місцем здавання товару (майна) перевізникові;

3) за зобов'язанням про передання товару (майна), що виникає на підставі інших правочинів, – за місцем виготовлення або зберігання товару (майна), якщо це місце було відоме кредиторіві на момент виникнення зобов'язання;

4) за грошовим зобов'язанням – за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа, – за її місцезнаходженням на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив місце проживання (місцезнаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання виконується за новим місцем проживання (місцезнаходженням) кредитора з віднесенням на кредитора всіх витрат, пов'язаних із зміною місця виконання;

5) за іншим зобов'язанням – за місцем проживання (місцезнаходженням) боржника.

Зобов'язання може бути виконане в іншому місці, якщо це встановлено

актами цивільного законодавства або впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту (ст. 532 ЦК).

Глава 49 розділу I книги 5 ЦК регулює забезпечення виконання зобов'язання. Так, відповідно до положень ст. 546 ЦК виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком. Крім того, договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.

1. **Неустойкою (штрафом, пенею)** є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві у разі порушення боржником зобов'язання. При цьому предметом неустойки може бути грошова сума, рухоме і нерухоме майно (ч. 1 ст. 549 та ч. 1 ст. 551 ЦК).

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання (ч. 2 ст. 549 ЦК).

Пенею є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання (ч. 3 ст. 549 ЦК).

2. **За договором поруки** поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ч. 1 ст. 553 ЦК).

3. **За гарантією** банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ч. 1 ст. 560 ЦК).

4. **Завдатком** є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання (ч. 1 ст. 570 ЦК).

5. **В силу застави** кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими

кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ч. 1 ст. 572 ЦК).

Відповідно до положень ст. 4 Закону України “Про заставу” від 2.10.1992 р. предметом застави можуть бути майно та майнові права. Предметом застави може бути майно, яке відповідно до законодавства України може бути відчужено заставодавцем та на яке може бути звернено стягнення, а також майно, яке стане власністю заставодавця після укладення договору застави, в тому числі продукція, плоди та інші прибутки (майбутній урожай, приплід худоби тощо), якщо це передбачено договором.

Предметом застави не можуть бути національні культурні та історичні цінності, що перебувають у державній власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання. Також предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких забороняється законом.

Предметом застави не можуть бути об’єкти державної власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами, а також майнові комплекси державних підприємств та їх структурних підрозділів, що знаходяться у процесі корпоратизації. Предметом застави підприємств державної форми власності, приватизація яких заборонена законодавчими актами, та їх структурних підрозділів, що знаходяться в процесі корпоратизації, можуть бути їх товари в обороті або в переробці.

Стаття 575 ЦК передбачає два види застави – іпотеку та заклад. Так, **іпотекою** є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи; а **закладом** є застава рухомого майна, що передається у володіння заставодержателя або за його наказом — у володіння третій особі.

Законом України “Про заставу” крім зазначених видів передбачено заставу майна, майнових прав, а також товарів в обороті або у переробці.

Кредитор, який правомірно володіє речю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов’язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов’язаних з нею витрат та інших

збитків має право **притримати** її у себе до виконання боржником зобов'язання (ч. 1 ст. 594 ЦК).

Питання для самоконтролю:

- 1. Дайте визначення господарсько-правових зобов'язань та їх видів.*
- 2. Визначте сутність соціально-комунальних та публічних зобов'язань.*
- 3. Розкрийте сутність та види господарсько-правових договорів.*
- 4. Проаналізуйте порядок укладання господарсько-правових договорів.*
- 5. Охарактеризуйте порядок зміни та розірвання господарсько-правових договорів.*
- 6. Розкрийте сутність засобів забезпечення зобов'язань.*
- 7. Дайте характеристику неустойки (штрафу, пені).*
- 8. Визначте зміст поруки.*
- 9. Що таке гарантія? Визначте її сутність.*
- 10. Охарактеризуйте сутність завдатку.*
- 11. Дайте характеристику при тримання.*
- 12. Визначте поняття та зміст застави.*